

Олександр Гончаров (м. Київ)

кандидат історичних наук,

доцент кафедри етнології та краєзнавства

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

E-mail: olexandr.goncharov@gmail.com

Бібліографічна діяльність Національної спілки краєзнавців України

Для розвитку краєзнавчого руху, краєзнавства як науки, питання краєзнавчої бібліографії були актуальні як у минулому, так і сьогодні. Передусім значна роль у висвітленні бібліографічних аспектів краєзнавчої тематики належить журналу «Краєзнавство», на шпальтах якого ця тематика присутня більшою чи меншою мірою упродовж усього часу його існування. В період 1927–1930 рр. в окремих числах часопису (тоді органу Українського комітету краєзнавства) у відділі «Бібліографія» публікувались бібліотечка початуючого краєзнавця, рекомендовані списки краєзнавчої літератури, відомості про нову краєзнавчу літературу, підготовлену краєзнавчими організаціями, та поодинокі рецензії. З відродженням часопису «Краєзнавство» Всеукраїнською спілкою краєзнавців у 1993 році бібліографічна тематика на його сторінках отримала продовження й містилася в багатьох рубриках: «Краєзнавці», («Видатні краєзнавці»), «Краєзнавство в особах», («Освітнянське краєзнавство в особах»), «Регіональна історія в особах»), «In memoiam», «Книжкова полиця», («На книжкову полицю»), «Бібліографічне краєзнавство», «Огляди» («Огляди та інформація»). Висвітлення бібліографічної тематики на шпальтах часопису «Краєзнавство» розглянуто нами у статті цього ж журналу 2017 року¹.

Краєзнавчу бібліографію подають і періодичні видання деяких регіональних організацій Спілки. Так, у науково-методичному виданні Черкаської обласної організації НСКУ «Краєзнавець

Черкащини», що виходить з 1990 року, міститься рубрика «Книжкова полиця», яка ознайомлює читача з новими працями краєзнавців. Рубрику «На книжкову полицю» містить щоквартальний бюлетень Хмельницької обласної організації НСКУ «Краєзнавець Хмельниччини» та науково-краєзнавчий збірник «Краєзнавець Хмельниччини» (Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 1).

Бібліографічна тематика мала місце також у матеріалах з'їздів Всеукраїнської спілки краєзнавців (з 2008 р. – Національна спілка краєзнавців України). Так, у матеріалах та документах II з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців (1996) у другому розділі «Довідкові матеріали» вміщено «Творчий набуток краєзнавців України» (Коротка бібліографія 1990–1996 рр.)². Матеріали наступного, третього, з'їзду Спілки також містять «Творчий набуток літописців рідної землі (1997–2003) (Каталог книжкової виставки, присвяченої III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців)³. Ще більш широка бібліографія, яка відображає напрацювання краєзнавців у регіонах України, представлена у матеріалах IV з'їзду НСКУ⁴. На жаль, у матеріалах двох наступних з'їздів, V (позачергового) (2012) і VI (2017), краєзнавча бібліографія відсутня. Аналогічно матеріалам з'їздів НСКУ, перелік праць краєзнавців, тільки вже певного регіону і, як правило, за звітний період часу, публікувався в матеріалах конференцій окремих регіональних організацій НСКУ, зокрема Київської міської⁵.

¹ Гончаров О. Бібліографічні та історіографічні огляди на шпальтах часопису «Краєзнавство» (1927–2017) // Краєзнавство. 2017. № 3/4. С. 22–37.

² II з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (25 груд. 1996 р., м. Київ): Матеріали та документи / Редкол.: П.Т. Тронько (голов. ред.) та ін. К.: Рідний край, 1997. С. 166–186.

³ III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29–30 жовтня 2003 року). Матеріали та документи. К.: ВЦ «Академія», 2004. С.133–157.

⁴ Творчий набуток літописців рідної землі (2004–2008) // IV з'їзд Національної спілки краєзнавців України (28 жовтня 2008 року). Матеріали та документи. Кам'янець-Подільський: видавець Зволейко Д.Г. 2009. С. 144–229.

⁵ Установча конференція Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України: матеріали та док. (26 лютого 2010 року). Нац. спілка краєзнавців України, Київ. міськ. орг.; упоряд.: О. Гончаров та ін. К.: ТОВ Вид-во «Телесик», 2011. С.51–59; II (позачергова) та III конференції Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України: матеріали та док. (17 січня 2012 р. та 26 лютого 2013 р.) / Нац. спілка краєзнавців України, Київ. міськ. орг.; упоряд.: О. Гончаров, В. Дмитрук. К., 2017. С. 79–90.

На початку нинішнього століття вийшли друком декілька окремих довідкових видань Всеукраїнської спілки краєзнавців, які містять інформацію про діяльність ВСК та її обласних осередків. Так, у довіднику «Всеукраїнська спілка краєзнавців: від «А» до «Я»» в інформації про діяльність деяких обласних організацій (Луганська, Черкаська) подається й перелік праць краєзнавців⁶. Довідник «Всеукраїнська спілка краєзнавців 1997–2003 роки» (упорядники: О. Г. Бажан, А. А. Ситник), окрім документів про діяльність правління ВСК та її обласних осередків, містить також розділ «Творчий набуток краєзнавців» (Коротка бібліографія 1997–2003 роки). Перелік праць подано по кожній адміністративно-територіальній одиниці окремо: Автономній Республіці Крим та областях України⁷. У цьому ж, 2003, році вийшла друком перша частина довідника Всеукраїнської спілки краєзнавців «Краєзнавці України (сучасні дослідники рідного краю)» (голова ред. колегії П. Т. Тронько, упорядники: Т. Ф. Григор'єва, Г. А. Вербиленко, Р. В. Маньковська, І. В. Савченко, Л. В. Шевченко). До книги ввійшло понад 400 коротких відомостей (біографічні відомості, твори, література) про активістів краєзнавчого руху в Україні, людей різних за фахом, віком і покликанням із міст, містечок, сіл України, які своєю працею зробили значний вклад у розвиток теоретичного і прикладного краєзнавства, сприяли комплексному, поглибленому дослідженню свого краю, відродженню духовних підвалин українського суспільства. Як зазначалось у передмові, в подальшому планувалось продовжити випуск наступних частин книги, щоб якомога ширше сказати про подвижників сучасного краєзнав-

ства в Україні⁸. Але, на жаль, видання у такому форматі, очевидно, не отримало свого подальшого продовження. Разом з тим, подібна тематика знайшла певне висвітлення в подальших довідкових виданнях Національної спілки краєзнавців України. Так, у ґрунтовному виданні «Літопис Національної спілки краєзнавців України» (2018), що містить хронологію діяльності НСКУ та короткі історичні довідки, хронологію діяльності регіональних організацій за 2008–2018 рр., подається також перелік публікацій про діяльність цих організацій⁹.

Низка регіональних організацій Спілки краєзнавців практично із самого початку своєї діяльності приділяли значну увагу краєзнавчій бібліографії. Так, В.І. Романьком – заступником голови правління Донецької обласної краєзнавчої організації (з 2003 р. – голова правління Дон ОО НСКУ) дані про краєзнавців були оформлені у нариси, що вийшли двома випусками: «Хранителі пам'яті: Краєведи Денетчини» (1993, 1995). У 2004 р. видано біобібліографічний довідник «Краєзнавці Донеччини», де зібрані дані про 115 дослідників рідного краю; у 2014 р. в електронному варіанті підготовлено довідник «Сучасні краєзнавці Донеччини, дійсні члени НСКУ». У 2015 р. вийшло друком друге, доповнене й уточнене, видання довідника «Краєзнавці Донеччини»¹⁰. В ньому в алфавітному порядку вміщені творчі біографії та ос-

новна бібліографія 123 краєзнавців Донецької області, дійсних членів Національної спілки краєзнавців України станом на 20 грудня 2014 року. У передмові до першого видання довідника (цю передмову вміщено і в другому виданні) голова Всеукраїнської спілки

⁶ Всеукраїнська спілка краєзнавців від «А» до «Я»: довід. / авт.-упоряд. О. Бажан, А. Ситник. голов. ред. П.Т. Тронько. Київ, 2001. С. 36–37, 84–86.

⁷ Всеукраїнська спілка краєзнавців 1997–2003 роки. К., 2003. С. 99–142.

⁸ Краєзнавці України (сучасні дослідники рідного краю). Довідник. Вип. 1. Київ – Кам'янець-Подільський, 2003. С. 4.

⁹ Літопис Національної спілки краєзнавців України: 2008–2018 рр. До 10-річчя надання Спілці краєзнавців статусу національної / Нац. спілка краєзнавців України; за заг. ред. О.П. Реєнта; упоряд.: Є.В. Букет, В.І. Дмитрук, Р.В. Маньковська, В.І. Милько. К.: НСКУ, 2018. 500 с.

¹⁰ Краєзнавці Донеччини: Біобібліографічний довідник / Упор. та голова ред. колегії Романько В.І. Слов'янськ: підприємець Б.І. Маторін, 2015. 162 с.

краєзнавців, академік НАН України П. Т. Тронько писав: «Це своєчасне та потрібне видання. Сьогоднішнє та наступні покоління повинні знати тих людей, хто зберігає історичну пам'ять про минуле своєї землі, не дає порватися ниточці, яка поєднує сьогоднішнє з нашою багатою минулими. Добре ім'я безкорисливого дослідника малої батьківщини повинно бути оточене належною увагою і звучати гордо»¹¹. Перелік нових друкованих видань членів організації публікувався і в заснованому у 2015 р. рішенням президії Донецької регіональної організації НСКУ інформаційному бюлетені «Краєзнавець Донеччини»¹². Й сьогодні, у надскладних умовах воєнного часу, краєзнавці Донеччини продовжують активну роботу. Так, у 2023 р. вийшов друком перший випуск історико-краєзнавчого альманаху «Донеччина: минуле і сучасність». Краєзнавці Покровська видають історико-краєзнавчий альманах «Покровський літописець». 28 березня 2024 р. в Національній історичній бібліотеці України під час зустрічі «Клубу історичної книги» було презентовано другий випуск альманаху «Донеччина: минуле і сучасність». Фахівці відділу культурних комунікацій бібліотеки підготували книжкову виставку «Літературними стежками Донеччини», мета якої – відзначити видатних літераторів Донеччини, які зробили вагомий внесок в культурний розвиток регіону і країни¹³.

Значну біобібліографічну роботу здійснює голова Вінницької обласної організації НСКУ професор С.Д. Гальчак. У 2005 році вийшла за його авторством і упорядкуванням чудово оформлена книга «Краєзнавці Вінниччини: Біографії. Бібліографія», яка містить відомості про 281 дослідника краю: коротку біографію, перелік основних праць, а також літературу про них¹⁴. У 2010 р. вийшла книга С. Гальчака «Пізнаючи

історію малої батьківщини», в якій, зокрема, подаються біобібліографічні відомості про членів правління та ревізійної комісії Вінницької обласної організації НСКУ¹⁵.

Краєзнавча бібліографія знаходить місце у довідникових виданнях й інших організацій НСКУ. Так, у спеціальному випуску «Минуле і сучасне Волині та Полісся» (2009 р.) окрім матеріалів і документів, які свідчать про 20 років краєзнавчого руху у Волинській області, вміщено також перелік краєзнавчої літератури про Волинь і Полісся по періодах: 90-ті роки ХХ ст.; 2000–2003 роки; 2004–2006 рр.; 2007–2009 та Бібліографічні покажчики, списки літератури¹⁶. У брошурі голови Кам'янець-Подільської міської організації О. Б. Комарницького, окрім звіту про діяльність міської організації Спілки у 2010–2014 рр., списку її членів тощо, міститься розділ «Видавнича робота». В ньому зазначається, що члени осередку здійснили велику видавничу роботу, зокрема, у 2010–2013 рр. вдалося опублікувати 29 монографій, 65 брошур, книг та покажчиків, 61 навчальний посібник і подається перелік видань по роках за схемою: Монографії; Книги, брошури, покажчики; Навчальні посібники¹⁷.

У справі підготовки науково-довідкових видань НСКУ тісно співпрацює з Національною історичною бібліотекою України (далі – НІБУ), міцні підвалини співпраці якої з науковцями та краєзнавцями закладені ще в минулому столітті. Так, у 2019 р. колективом НІБУ з ініціативи та

¹¹ Тронько П. Своєчасне та потрібне видання // Краєзнавці Донеччини: Біобібліографічний довідник ... 2015. С. 3.

¹²Нові друковані видання членів НСКУ // Краєзнавець Донеччини: Інформаційний бюлетень Донецької регіональної організації Національної спілки краєзнавців України. № 1. 2015. С. 4.

¹³Режим доступу: <https://nibu.kyiv.ua/news/460/>.

¹⁴ Краєзнавці Вінниччини: Біографії. Бібліографія. Вінниця: Книга Вега, 2005. 224 с.

¹⁵ Гальчак С.Д. Пізнаючи історію малої батьківщини: діяльність краєзнавців Вінниччини у 2005 – на поч. 2010 р. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2010. С. 84–127.

¹⁶Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України. Матеріали до відзначення 20-річчя від часу створення. Спеціальний випуск. Луцьк, 2009. 292 с., іл. (Серія: «Краєзнавча бібліотека Волині»).

¹⁷Комарницький О.Б. Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців України у 2010 – квітні 2014 рр.: основні результати діяльності. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2014. С. 12–26.

за участю керівників Співки здійснено видання систематичного покажчика змісту журналу «Краєзнавство» за 1927–2017 рр. з нагоди його 90-річчя¹⁸. Ще раніше, у 2014 р., подібне видання вийшло друком на Івано-Франківщині, яке містить інформацію про заснування та видання журналу «Краєзнавець Прикарпаття», тематику його публікацій та авторів. Узагальнено весь обсяг публікацій 20-ти видань журналу за видами краєзнавчої діяльності (№№ 1-20, 2003–2012 рр.)¹⁹.

Серед науково-довідкових видань важливими є біобібліографічні покажчики, які цілком присвячені окремим членам Національної спілки краєзнавців України й ознайомлюють науковців та громадськість з їх творчими надбаннями. Ці покажчики мають свою специфіку і певну перевагу над виданнями, про які йшлося вище, що ознайомлюють з короткими біографічними даними та основними публікаціями значної кількості краєзнавців. Перевага видань, присвячених цілком окремим краєзнавцям у тому, що вони готуються, як правило, до ювілейних дат у житті краєзнавців, які вже мають значний творчий набуток і формат такого видання дозволяє більш повно висвітлити життєвий і творчий шлях ювіляра та дати вичерпну бібліографію його творчого доробку. Ці покажчики особливо важливі для науковців, вони допомагають орієнтуватися у краєзнавчій літературі, розширюючи таким чином можливості науково-краєзнавчого пошуку, сприяючи по-

глибленню краєзнавчих досліджень загалом. Такі біобібліографічні покажчики Національна спілка краєзнавців України, її регіональні організації готують у співпраці з працівниками бібліотек. Так, НСКУ спільно з НІБУ підготували покажчик, присвячений академіку НАН України, Герою України П.Т. Троньку (1915–2011)²⁰, який очолював Національну спілку краєзнавців України (до 2008 року – Всеукраїнська спілка краєзнавців) з часу її заснування у 1990 році і до 12 вересня 2011 року. П. Тронько зумів не лише відродити організований краєзнавчий рух, а й зберегти традиції, закладені його попередниками.

Київська обласна організація НСКУ та Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка започаткували у 2012 році бібліографічну серію видань «Краєзнавці Київщини». Її відкрив бібліографічний покажчик, присвячений творчому доробку відомого українського краєзнавця, лауреата премії імені Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України Д. В. Малакова²¹. Друга книга цієї серії присвячена творчому доробку краєзнавця, журналіста, громадського діяча Є. В. Букета²².

Донецька обласна універсальна наукова бібліотека видавала серію біобібліографічних покажчиків «Краєзнавці Донеччини». Зокрема, у 2013 р. вийшов покажчик, присвячений члену правління Донецької обласної організації

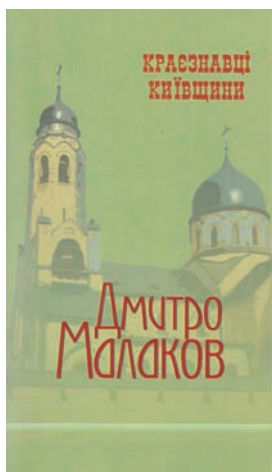
¹⁸Краєзнавство: науковий журнал. 1927–2017: сист. покажч. змісту / НАН України, Ін-т історії України; Нац. спілка краєзнавців України; Нац. іст. б-ка України; заг. ред. О. Реєнт; наук. ред. Р. Маньковська; уклад. О. Михайлова, ред.: В. Кисельова, І. Чеховська. Київ, 2019. 400 с.

¹⁹ Довідник журналу «Краєзнавець Прикарпаття». Автор-упорядник М. Косило. Івано-Франківськ, 2014. 104 с.

²⁰ Петро Тронько – історик, краєзнавець: каталог видань з фонду Нац. іст. б-ки України / Нац. іст. б-ка України; уклад.: Г. В. Єфіменко, Л. П. Вовк, М. В. Цінська, І. О. Ігнатівич, О. А. Чугіна; авт. перед. слова О. П. Реєнт; наук. ред. Р. В. Маньковська; ред.: С. І. Смілянець, З. Х. Мусіна; відп. за вип. А. В. Скорохатова. Київ, 2016. 104 с. – До 100-річчя від дня народження.

²¹Дмитро Малаков: бібліографічний покажчик / упоряд.: В. Г. Нестеренко, І. І. Тіщенко, Л. Є. Герасименко; відповід. ред. Г. П. Савченко. К., 2012. 146 с. (Краєзнавці Київщини).

²² Євген Васильович Букет: біобібліографічний покажчик / Нац. іст. б-ка України; Київ. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України, відп. ред. І.Б. Гирич; упоряд.: Т.А. Приліпко, С.І. Смілянець. Київ: Мельник М. Ю., 2022. 288 с. (Краєзнавці Київщини; кн. 2).

НСКУ, голові Красноармійської (нині Покровської) міськрайонної організації Спілки, почесному краєзнавцю України й почесному краєзнавцю Донеччини П. Є. Гайворонському²³.

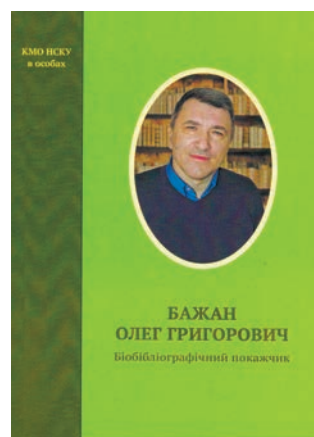
Київська міська організація НСКУ та Національна історична бібліотека України підготували у 2021 році покажчик, присвячений М.Ф. Берлінському²⁴. Оскільки М. Берлінський є одним із перших дослідників археологічних пам'яток

та давньої історії Києва, за що отримав в історіографії почесне звання «першого київського археолога», «патріарха київських старожитностей», то цим біобібліографічним покажчиком столична організація НСКУ та НІБУ започаткували власну серію, присвячену до-

слідникам столиці України – «Києвознавство в особах». Співпраця КМО НСКУ та НІБУ у справі підготовки біобібліографічних покажчиків з розширенням їх тематики є досить перспективною, адже в рядах Київської міської організації НСКУ, яка налічує понад 230 членів,

чимало знаних науковців, краєзнавців. Специфіка столичної організації, зокрема, і в тому, що до її складу входять не лише ті, хто цікавиться історією Києва, а й активні дослідники інших регіонів України. Тому, щоб не обмежуватися лише києвознавчою тематикою (постатями києвознавців), вирішено започаткувати ще одну серію біобібліографічних покажчиків про краєзнавців столичної організації (києвознавча тематика для яких не є превалюючою) – «Київська міська організація Національної спілки краєзнавців України в особах». В кінці 2023 року видано перший біобібліографічний покажчик цієї серії, який присвячений життєвому шляху, науковій, педагогічній та громадській діяльності О. Г. Бажана – члена президії Національної спілки краєзнавців України, першого заступника головного редактора журналу «Краєзнавство», Заслуженого працівника культури України, Почесного краєзнавця України, автора понад 500 праць – монографій, посібників, підручників, збірників документів, статей. Покажчик підготовлено з нагоди 55-річного ювілею науковця і краєзнавця. У передмові голова НСКУ О. П. Реєнт зазначив: «Поява серії «Ки-

ївська міська організація Національної спілки краєзнавців України в особах» в період відзначення століття вітчизняного організованого краєзнавчого руху є своєчасною і потрібною широкому краєзнавчому загалу, громадськості, буде сприяти подальшому розвитку українського

краєзнавства»²⁵. 22 лютого 2024 р. в Національній історичній бібліотеці в межах проєкту «Видатні краєзнавці України» відбулася презентація біобібліографічного покажчика²⁶. Презентувався

²³ Гайворонський Петро Євгенович – краєзнавець, педагог, письменник: біобібліогр. покажч. / Донец. облдержадмін., упр. культури і туризму, КЗК – Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської; уклад. О.В. Кучерява; авт. вступ. ст. В.І. Романько. Донецьк : Каштан, 2013. 90 с.

²⁴ Берлінський Максим Федорович : біобібліографічний покажчик / Київ. міськ. орг. Нац. спілки краєзнавців України ; Нац. іст. б-ка України ; наук. ред. О. Реєнт ; уклад.: О. Гончаров, А. Петровський, З. Мусіна ; ред. Т. Приліпко. Київ, 2021. 46 с. (Києвознавство в особах).

²⁵ Бажан Олег Григорович : біобібліографічний покажчик / Київ. міськ. орг. Нац. спілки краєзнавців України ; Нац. іст. б-ка України ; Передм. О. Реєнта ; уклад.: О. Гончаров; ред.: Г. Єфіменко, С. Смілянець. Київ, 2023. 120 с. (Київська міська організація Національної спілки краєзнавців України в особах). С.9.

²⁶ Режим доступу <https://nibu.kyiv.ua/news/444/>

показчик також студентам історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах краєзнавчої практики, участь у проведенні якої взяв Олег Бажан.

Нині Київська міська організація НСКУ спільно з НІБУ завершують підготовку другого показника серії «Київська міська організація Національної спілки краєзнавців України в особах», який буде присвячено голові НСКУ, заступнику директора з наукової роботи Інституту історії України НАН України, члену-кореспонденту НАН України О. П. Реєнту, з нагоди його 75-річного ювілею. Не дивлячись на наукову роботу, виконання значних керівних обов'язків у науковій академічній установі, керівництво Спілкою краєзнавців та загалом краєзнавчим рухом у країні, О. П. Реєнт бере також активну участь у діяльності столичної організації НСКУ.

Підсумовуючи огляд бібліографічної діяльності Національної спілки краєзнавців України (автор не ставив за мету здійснити вичерпний аналіз цього напрямку роботи НСКУ), потрібно

зазначити, що краєзнавчій бібліографії Спілка краєзнавців приділяла увагу упродовж усього періоду свого існування. Ці аспекти посіли значне місце передусім у спілчанському науковому журналі «Краєзнавство», матеріалах з'їздів НСКУ та матеріалах конференцій деяких регіональних організацій, у працях довідкового характеру та у спеціальних бібліографічних довідниках. На жаль, деякі видання минулих років, які передбачалися в декількох випусках, не отримали свого продовження. Зазнав певних змін формат бібліографічних видань. В останнє десятиліття деякими регіональними організаціями у співпраці з бібліотеками започатковані серії біобібліографічних показників, присвячених окремим краєзнавцям як минулих років, так і сучасним. Тож можна констатувати, що, не дивлячись на певні недоліки, цей напрям в роботі Національної спілки краєзнавців України та низки її регіональних організацій не переривався, простежується певна тяглість бібліографічної традиції як важливого напрямку діяльності Спілки.